

Шевчук Юрій Іванович –
науковий співробітник Міжвідомчого НДЦ з
проблем боротьби з організованою
злочинністю

Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством

У статті висвітлюються питання соціальної обумовленості та визначення умов встановлення кримінальної відповідальності за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством.

Питання соціальної обумовленості кримінально-правових норм є одним з найважливіших у теорії кримінального права. Встановлення меж, які передбачають кримінальну відповідальність, адекватність методів боротьби зі злочинними діяннями та встановлення реальної суспільної небезпеки останніх становлять одну з пріоритетних задач законотворчої політики держави.

Соціальна обумовленість кримінального права знаходить своє вираження в основних принципах, визначенні поняття злочинного діяння, зміст конкретних заборон, характер покарання, прийнятих кримінальним законодавством.

Велике значення при розгляді питань криміналізації займає, на наш погляд, проблема визначення умов встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочинних діянь. Насамперед, потрібно визначити, який із термінів у вітчизняній літературі точніше відображає ознаки, що визначають соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на певні суспільні відносини – умови, критерії, чинники, підстави криміналізації.

На нашу думку, доцільно вживати термін “чинник криміналізації”, який імпонує самому процесу криміналізації, чітко вказує на об’єктивний характер, як дійсну потребу суспільства в захисті.

Термін “критерій” характерніший для оціночної діяльності суб’єкта і використовується як мірило оцінки.

Отже, підставою для криміналізації може бути лише сукупність основних чинників, без встановлення яких кримінально-правова заборона буде недоцільною.

На наш погляд, слід виділити основні та другорядні чинники. Основними, без яких неможливе виникнення питання про встановлення кримінально-правової заборони, є суспільна небезпечність посягань та їх поширення (кримінологічний чинник), доцільність боротьби з ними засобами кримінальної репресії (чинник доцільності), усвідомлення суспільної потреби у криміналізації діянь та рівень підготовленості населення до неї (соціально-психологічний чинник). До другорядних, наявність яких ще не є достатньою для встановлення кримінальної відповідальності, на наш погляд, слід віднести нормативний, міжнародний, історичний та інші чинники криміналізації діянь.

Зрозуміло, що кримінальний закон захищає цінності, які визнаються більшістю суспільства, тому в повній мірі правомірно для боротьби з посяганнями на громадську мораль використовувати кримінально-правові методи.

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за злочини проти моральних основ життя суспільства у багатьох статтях, однією з яких є ст. 153 КК

України, в якій встановлюється кримінальна відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, як відомо, вважають статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи [1].

Незважаючи на те, що статеві злочини відносяться до найбільш тяжких злочинів проти особи, протягом багатьох років належної уваги їм у кримінально-правовій літературі не приділялося.

Тільки в останні роки цей вид злочинів став предметом спеціальних досліджень. Однак цілий ряд питань дотепер ще ґрунтовно не досліджений та викликає суперечки.

А.Н. Ігнатов іменує такі злочини – “злочини проти моральності”, або ж “статеві злочини”. Таке трактування зумовлене тим, що зазначені злочини являють собою грубе порушення норм моралі, є крайнім проявом аморального поведіння: “Будь-який злочин є аморальним вчинком, але статеві злочини аморальні за своєю сутністю, тому що вони пов’язані з порушенням моральних принципів, якими керується суспільство” [2].

Ми вважаємо, що називати статеві злочини “злочинами проти моральності” невірно. Поняття моральності набагато ширше статевої моралі, що є тільки однією з її сторін.

Через те, що розглядуваний нами злочин порушує статеві інтереси потерпілого, їх доцільніше називати “статевими”, тим більше, що цей термін достатньо закріплений у науці. Спільне й питання про те, які ознаки відносяться до даного злочину. Відповідно, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством, обмежується ознаками, включеними в розділ “Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи” КК України.

Я.М. Яковлев, Л.А. Андреева, А.М. Ігнатов, П.П. Осипів, П.С. Рашковська П.І. Люблінський, та інші вчені, крім перерахованих ознак, відносять також вчинення будь-яких дій сексуального характеру незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості (крім природного статевого акту), які здатні задовольнити потреби чоловіка або жінки.

Спільне між всіма статевими злочинами, на їх думку, полягає в тому, що вони зазіхають на існуючий в суспільстві, заснований на свободі та рівності між особами різної статі, уклад статевого стосунку, порушують сталий уклад статевого життя. Вирішальне значення для виконання завдань кримінального законодавства, реалізації його головної суспільної мети є дотримання кримінально-правових принципів.

Принципами кримінального права можуть бути визнані загальні та найбільш важливі положення, які відображають стратегію і тактику кримінально-правової політики держави, загальні методи та засоби її реалізації, закріплені в кримінальному законодавстві.

П.А. Воробей зазначає, що принципами кримінального права можна визнати лише ті загальні положення (засади), які визначають головні завдання кримінального закону, засоби та методи боротьби зі злочинністю, що мають конкретну практичну дію [3].

У сучасній правовій науці необхідність дослідження загальних і спеціальних положень соціальної зумовленості кримінальних законів визнається всіма вченими, але питання чіткого визначення її принципів залишається не вирішеним.

Так, М.Й. Коржанський вважає, що “соціальна обумовленість кримінально-правової охорони визначається в основному соціальною цінністю суспільних відносин, економічними чинниками і ефективністю правової охорони” [4].

З урахуванням специфіки досліджуваної кримінально-правової норми, проблеми соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за насильницьке

задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством, на наш погляд, доцільно розглянути шляхом аналізу кримінологічного, нормативного, історичного та порівняльно-правового чинників.

Перший чинник – кримінологічний. Принцип суспільної небезпеки злочинного посягання є безпосередньою підставою кримінальної відповідальності за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством.

Суспільна небезпека визначається можливістю цього діяння спричинити істотну шкоду правопорядку, або можливістю ставити його під реальну загрозу спричинення такої шкоди. Суспільна небезпека є однією з найважливіших складових підстав кримінально-правової заборони.

Розглядаючи суспільну небезпеку як ознаку діяння, ми завжди будемо стикатися з питанням визначення об'єкта, який зазнає шкоди. Тому, приймаючи рішення криміналізувати те чи інше діяння, законодавець повинен з'ясувати: яким саме суспільним відносинам завдається шкода. Цінність об'єкта визначає зміст дій, а через нього – і ступінь їх суспільної небезпеки.

Небезпеку для суспільства становить все, що так чи інакше порушує умови його нормального існування, а саме: природні катаклізми, стихійне лихо, епідеміологічні захворювання тощо. Але кримінально-правове поняття “суспільної небезпеки” охоплює лише вузьку сферу явищ у житті суспільства. Суспільна небезпека – важлива ознака злочину, яка розкриває його соціально-політичну сутність, показує, які діяння визнаються державою злочинними та караними.

Суспільна небезпека злочинів, зазначених у ст. 153 КК України, полягає, насамперед, у посяганні на статеву свободу та статеву недоторканість особи.

Разом з тим, вона посилюється тому, що шкода завдається саме моральним основам статевого життя суспільства, а також життю та здоров'ю громадян, а кількість злочинів, передбачених ст. 153 КК України, постійно зростає. В той же час, злочин не повинен розумітися занадто вузько, скажімо, тільки як злочин, що має основний безпосередній об'єкт – статеву свободу чи статеву недоторканість особи. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути життя, здоров'я, воля, честь і гідність особи, нормальний розвиток неповнолітніх.

Сексуальне насильство, як різновид статевого поводження, не може бути адекватно пояснене тільки як правове явище поза різноманітних соціально-психологічних зв'язків і механізмів.

Другий чинник – нормативний, який відображає обумовленість кримінально-правової охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи, визначає її права та обов'язки, забезпечує захист її законних інтересів, а також держави у сфері статевого стосунків.

Юридичні норми – це результат пізнання законодавцем об'єктивної реальності. Вони мають не тільки приписовий, а й описовий зміст.

Охорона статевої свободи та статевої недоторканості особи є одним із важливим завдань держави. Вирішення його досягається, зокрема, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством, що завдає суттєву шкоду інтересам держави та фізичним особам.

Тому важливе значення має й аналіз нормативного чинника, який пов'язує насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством, з кримінально-правовою заборонаю.

З впевненістю можемо сказати, що цей чинник перш за все визначається нормами Конституції України, Кримінальним кодексом України, постановами Пленуму Верховного Суду України та іншими нормативними документами, які регулюють статеві стосунки громадян України. У зв'язку з цим, законодавством України встановлено кримінальну відповідальність за насильницьке задоволення

статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством, передбачене ч. 3 ст. 153 КК України [5, с. 337].

Існуючий у суспільстві уклад статевої відносин підтримується та зміцнюється, в першу чергу, нормами кримінального законодавства, а також системою права (сімейного, адміністративного і т. ін.).

Правовий примус у сфері статевої відносин застосовується у випадках, коли торкаються найбільш важливих інтересів суспільства в цілому чи тих, які порушують права й інтереси особи.

Кримінальна відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством, є крайнім засобом примусу, який застосовується за суспільно небезпечні діяння та форми задоволення статевої потреби, або порушення основних принципів статевої моралі. Кримінальне законодавство повинно забороняти будь-яке сексуальне поводження, пов'язане із зазіханням на особистість, з порушенням її законних прав та інтересів, нормального розвитку неповнолітніх.

Юридичний і психологічний аналіз правових норм про відповідальність за статеві злочини та вивчення судової практики боротьби з ними дають підстави для наукової гіпотези про недосконалість законодавчого вирішення питань, пов'язаних із встановленням покарання за ці злочини. Виникає думка, що у законодавця відсутня чітка концепція стосовно вибору міри покарання за статеві злочини, оскільки за абсолютно однаковими за ступенем суспільної небезпеки злочини встановлені суттєво різні міри покарання.

Так, за зґвалтування, тобто за статевий акт із застосуванням фізичного насильства, погрози або з використанням безпорадного стану потерпілої, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років (ч. 1 ст. 152 КК України) [5, с. 332].

Це стосується і задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням того ж фізичного насильства, погрози або використання безпорадного стану потерпілої особи (ч. 1 ст. 153 КК України) [5, с. 337].

Як бачимо, у вказаних нормах передбачені однакові покарання, що вказує на велику суспільну небезпеку цих злочинів.

До Кримінального кодексу України внесені зміни та доповнення. Так, ч. 2 ст. 153 КК України викладена в такій редакції: “Те саме діяння, вчинене повторно або групою осіб, або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 152 або 154 цього Кодексу, а також вчинене щодо неповнолітньої чи неповнолітнього, – карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років” [5, с. 338].

Також доповнена ч. 3 ст. 153 КК України, в якій йдеться про те, що задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої чи малолітнього, або якщо воно спричинило особливо тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років [5, с. 338].

Зазіхання на статево-свободу дорослих, розвиток неповнолітніх осіб іноді супроводжуються позбавленням їх життя, і юридична оцінка вчиненого вимагає особливого розгляду, тим більше, що смертельний результат для потерпілої особи, з одного боку, фактично є одним з особливо тяжких наслідків, зазначених в ч. 3 ст. 153 КК України, а з іншого – встановлює відповідальність за умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням чи насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, передбачене п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України [5, с. 248].

Вбивство – найтяжчий злочин проти особи, тому таке діяння привертає увагу з боку відповідних органів влади. Суспільна небезпечність вбивств полягає в тому, що, внаслідок їх вчинення, людина позбавляється життя – найціннішого природного блага. Наслідки у вигляді смерті мають незворотній характер, і, у зв'язку з цим, шкода, заподіяна потерпілій особі, не може бути відшкодована.

Безпосереднім об'єктом злочину є життя людини. Кримінальний закон, передбачаючи відповідальність за вбивство, охороняє від протиправних посягань на життя будь-якої людини незалежно від її громадянства, стану здоров'я, віку, становища, яке вона займає в суспільстві, моральних якостей тощо.

Третій чинник – історичний, який визначає тенденції розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством.

Четвертий чинник – порівняльно-правовий, який полягає у порівнянні норм кримінального законодавства України з досвідом зарубіжних країн за вчинення статевого злочинів з практикою призначення покарання за аналогічні злочини.

Не є зрозумілим, чому задоволення статевої пристрасті неприродним способом, лесбійські чи гомосексуальні стосунки не охоплюються складом даного злочину, адже саме дані форми задоволення статевої пристрасті, в першу чергу, впливають на психіку неповнолітніх, рівно як і статеві зносини у формі природного статевого акту, також негативно впливають на сексуальне виховання та моральне формування молоді, а в деяких випадках завдають і фізичної шкоди.

На нашу думку, на даному етапі Україна має чудову нагоду врахувати світовий досвід, що надасть можливість розширити світогляд, позбутися обмеженості при формуванні вітчизняної законодавчої бази.

Аналізуючи дану ситуацію, доцільно звернутися до зарубіжного законодавства.

Так, для встановлення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 189 КК Швейцарії, необхідно встановити факт насильницьких дій сексуального характеру в будь-якій формі, під яким розуміється насильницьке лесбійство, посягання жінок та чоловіків, зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, враховуючи насильницьке фізичне розбещення, характер якого зауважується при визначенні міри покарання [6].

З огляду на вищевикладене, необхідно вивчати досвід зарубіжних країн, в яких держава всебічно захищає статеве життя своїх громадян, для подальшого удосконалення законодавства України у цій галузі.

Список використаних джерел

1. *Про судову практику по справах про зґвалтування та інші статеві злочини:* Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 4/ Бюл. законодавства і юрид. практики України № 1/1995. – К.: Юрінком, 1995. – С. 97–104.
2. *Игнатов А.Н.* Ответственность за преступления против нравственности (Половые преступления). – М.: Юрид. лит., 1966. – 207 с.
3. *Воробей П.* Загальне поняття кримінально-правового ставлення в вину // *Право України.* – 1999. – № 6. – С. 113–115.
4. *Коржанский Н.* Установление вины // *Юрид. практика.* – 1997. – № 3 (37). – февр. – С. 5–6.
5. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.* – К.: Канон. – 2001. – 1104 с.
6. *Сердюк П.П.* Проблема визначення поняття насильства у кримінальному праві Німеччини, Швейцарії, Голландії // *Вісник ЗЮІ.* – Запоріжжя, 2001. – № 4. – С. 228–233.

The article is dedicated to the questions of the social conditionality and definition of the conditions of the establishment of the criminal liability for violent satisfaction of sexual attraction by an unnatural way connected with murder.